

QUAN HỆ TỘC NGƯỜI Ở HAI BÊN BIÊN GIỚI QUỐC GIA VIỆT NAM - CAMPUCHIA

PHAN AN*

Bài viết ngắn này, chỉ là một vài ghi chép mang tính tư liệu liên quan đến mối quan hệ tộc người ở hai bên biên giới Việt Nam - Campuchia trong thời gian gần đây, khi tôi có dịp đi công tác ở một số tỉnh Nam Bộ có chung đường biên giữa hai nước như Bình Phước, Tây Ninh, An Giang, Kiên Giang

Biên giới quốc gia được xác định rất muộn so với lịch sử hình thành tộc người, cũng như địa vực cư trú của các tộc người từ nhiều thế kỷ về trước. Đường biên giới Việt Nam - Campuchia hiện hữu, đã cắt qua nhiều khu vực cư trú, nhiều lãnh thổ tộc người như người Khmer, Stiêng, Mnông, Êđê và cả người Việt, người Hoa nữa. Đối với các tộc người, đường biên giới quốc gia đã phân chia họ thành hai bộ phận, là những công dân của mỗi quốc gia, phải chịu sự quản lý hành chính của mỗi quốc gia mà họ đang cư trú. Sự phân chia này, trong chừng mực nhất định cũng có ảnh hưởng đến diễn trình, và xu hướng phát triển tộc người của các tộc người thuộc hai quốc gia. Tuy nhiên, đường biên

giới quốc gia cũng không hoàn toàn ngăn cản, trở ngại việc quan hệ, giao lưu của các thành viên, các cộng đồng của các tộc người trong các lĩnh vực kinh tế, văn hóa. Một nông dân Khmer ở cửa khẩu Xà Xia (Hà Tiên - Kiên Giang) nói vui: "Mỗi ngày tôi đi nước ngoài hai lần". Thì ra, buổi sáng hai cha con anh dong bò qua các đồi cỏ bên kia biên giới chăn thả, buổi chiều anh lại qua đón con và bò trở về. Ở Tây Ninh, một số cộng đồng người Chăm, Khmer, trong thời kỳ chống Mỹ đã phải dạt qua bên kia biên giới, nương náu ở các địa phương trên đất Campuchia tránh bom đạn, và các cuộc hành quân của chính quyền Sài Gòn. Sau 1975, một số bà con người Chăm, Khmer lại trở về Tây Ninh lập làng xóm, phum sóc, plei. Dưới thời Pon-pốt, một số người Chăm, Hoa, Khmer phải rời bỏ đất sống ở Campuchia, kéo sang tỵ nạn dọc các vùng biên giới phía Việt Nam. Sau 1979, chấm dứt chế độ diệt chủng của Khmer đỏ, một số bà con này lại quay về Campuchia, và cũng có một ít gia đình xin ở lại định cư ở Việt Nam

* PGS.TS. Phan An, Viện Khoa học Xã hội TP. Hồ Chí Minh

Sinh sống dọc hai bên biên giới Việt Nam - Campuchia, đông nhất là các dân tộc Khmer, Việt. Về người Khmer ở Việt Nam và Campuchia là cùng chung một tộc người, văn hóa tộc người giữa hai nhóm này có nhiều nét tương tự nhau như ngôn ngữ, chữ viết, tín ngưỡng, tôn giáo. Sự khác nhau giữa hai nhóm này cũng có thể nhận biết được qua các phương ngữ, hoặc một số phong tục tập quán ảnh hưởng bởi người Việt, người Hoa cùng cộng cư như trang phục, nếp sống...v.v.. Trong lịch sử, người Khmer ở hai bên biên giới, và người Việt ở địa phương đã sớm đoàn kết gắn bó. Trong cuộc kháng chiến chống Pháp xâm lược vào cuối thế kỷ XIX đầu XX, trong nghĩa quân của Trương Quyền, con Trương Định, và một số cuộc khởi nghĩa khác dọc biên giới đã có sự tham gia đồng đảo của bà con Khmer, và các tộc người anh em ở hai bên biên giới. Nhiều thế kỷ qua, giữa hai dân tộc Việt, Khmer và các dân tộc anh em ở dọc hai bên đường biên đã có sự giao lưu, gắn kết trên nhiều mặt như kinh tế, văn hóa. Trong những năm gần đây mối quan hệ giao lưu đó có chiều hướng phát triển tốt đẹp.

Ở vùng biên giới Việt Nam - Campuchia thuộc các tỉnh Đồng Tháp, An Giang, Kiên Giang, đã có nhiều bà con người Việt sang bên kia biên giới làm ăn sinh sống bằng nhiều ngành nghề. Một số bà con ở Đồng Tháp, An Giang sang các địa phương thuộc tỉnh Preieng, Tàkeo, Kandan thuê đất của bà con nông dân Khmer để làm ruộng, làm đìa nuôi cá. Ở

những nơi này đất rộng người thưa, nên đất hoang hóa còn nhiều và đất đai khá màu mỡ. Sau khi thu hoạch xong, người thuê trả một khoảng tiền cho chủ đất và chở lúa về Việt Nam. Khá nhiều trẻ em ở dọc biên giới tỉnh An Giang giáp Campuchia, đã sang Campuchia, chăn bò thuê cho các chủ trang trại nuôi bò người Campuchia. Vài em và người lớn nhận vài chục con bò và chăn dắt trên các cánh đồng bãi cỏ dọc biên giới. Các em ăn ngủ theo sự di chuyển của đàn bò, hàng tháng, người của chủ đến trả tiền công. Không ít em, vì công cuộc mưu sinh đã phải bỏ học, xa gia đình nhiều tháng trời, cũng có một số em chỉ làm thuê vào mùa hè, thời gian nghỉ học. ở Đồng Tháp, vào mùa nước xuống, nhiều phụ nữ người Việt lại kéo nhau sang Campuchia làm thuê với các công việc như mổ, ướp cá, khô cá, làm mắm, chọn rùa, rắn.. cho các chủ người Khmer. Những sản phẩm này phần nhiều được xuất sang Việt Nam. Đặc biệt khi vào vụ lúa non tháng năm, sáu, nhiều người ở Đồng Tháp lại sang Campuchia làm thuê với việc làm thịt chuột đồng. Những cánh đồng hoang, đồng lúa ở Campuchia rất nhiều chuột, chủ ruộng thuê người đánh bắt chuột và sơ chế thịt chuột để bán cho các thương lái Việt Nam chở về Đồng bằng sông Cửu Long. ở An Giang, khu vực kênh Vĩnh Tế và vùng đất giáp biên giới, vào mùa nước nổi, nhiều bà con người Việt, Khmer cho xuống theo các kênh rạch băng qua bên kia biên giới đánh bắt cá, tôm, rùa, rắn

Cũng vùng này và xuống Tri Tôn, nhiều người Khmer ở Việt Nam lại sang các sóc bên kia biên giới làm thuê cho các lô đường thốt nốt, một đặc sản của người Khmer ở dọc hai bên biên giới.

Ở Tây Ninh, vào mùa nhỏ đậu phụng, làm đất mía, gặt lúa cần rất nhiều nhân công. Một số chủ thầu đứng ra nhận việc, và tuyển mộ nhân công. Ngoài số nhân công tại chỗ, một số chủ thầu đã sang bên kia biên giới tuyển mộ bà con nông dân Khmer ở Campuchia. Từng đoàn người Campuchia khoảng 20 - 30 người kéo sang Tây Ninh đi làm công. Họ mang theo áo quần đồ đạc cần dùng như võng, mùng tìm đến nhà chủ thầu xin việc. Họ sẽ ở lại Tây Ninh một thời gian trong suốt vụ để làm công. Vào thời điểm cuối năm 2007, tiền công lao động làm đất, nhỏ đậu phụng ở Tây Ninh khoảng 35 - 40.000 đ/người/ngày, một số chủ thầu bao cơm và chỗ ở. Cũng ở Tây Ninh, trong mấy năm qua, bà con người Khmer đang gắng sức, tập trung tiền của xây dựng lại nhà chùa đã bị san phẳng trong chiến tranh. Nhiều thợ xây, nghệ nhân người Khmer ở bên kia biên giới đã được mời sang xây cất, trang trí, điêu khắc tượng Phật cho các chùa Khmer của một số phum sóc.

Hoạt động buôn bán, giao thương giữa hai bên biên giới trong những năm qua cũng đã cuốn hút một bộ phận các cư dân dân tộc ở địa phương. Một số bà con người Việt, Khmer, Hoa khá giả lập cửa hàng địa lý, phần lớn người nghèo làm cừ van, các dịch vụ liên quan khác đến việc buôn

bán qua đường biên theo dạng tiểu ngạch, và cả việc buôn lậu xuyên quốc gia. Qua việc buôn bán kinh doanh ở các cửa khẩu, chợ biên giới và các đường mòn xuyên biên giới, đã tạo điều kiện gần gũi, giúp đỡ và cùng cải thiện đời sống cho bà con các dân tộc hai bên biên giới

Về đời sống tinh thần, văn hóa, mối quan hệ tộc người của các dân tộc ở hai bên biên giới Việt Nam - Campuchia, cũng diễn ra khá sôi động. Các bộ phận tộc người ở hai bên biên giới có nhiều quan hệ như đồng tộc, đồng hương, dòng họ, hôn nhân Không ít gia đình, dòng họ bà con người Khmer ở Tây Ninh, An Giang, Kiên Giang định cư cả hai bên biên giới của hai quốc gia từ lâu đời. Cho đến nay, những cuộc hôn nhân mà chú rể và cô dâu ở hai bên biên giới, những đám cưới rước dâu rể xuyên biên giới khá phổ biến. Có lẽ đó là những cuộc hôn nhân xuyên quốc gia khá đặc biệt cô dâu chú rể không cảm thấy xa cách vì mình là những người của hai quốc gia. Họ chỉ biết mình là người Khmer, là bà con, họ hàng, quen biết nhau từ lâu. Một số cuộc hôn nhân như trên chỉ thông qua thủ tục ở địa phương một bên, và có khi không cần thủ tục hành chính mà chỉ cần sự chứng giám của cộng đồng là đủ. Tôi đã gặp một thanh niên Khmer ở Campuchia lấy vợ ở Tây Ninh và đang ở nhà vợ cách biên giới hơn 500 mét. Anh ta đã ở đây hơn một năm từ ngày cưới, và chưa có giấy đăng ký kết hôn của chính quyền Việt Nam, hoặc vương quốc Campuchia. Anh ta cho biết,

sắp tới sẽ trở qua Campuchia dựng nhà ở gần nhà cha mẹ để để vợ anh sinh con, rồi mới đến chính quyền xin đăng ký kết hôn. Anh nói ở Campuchia làm giấy tờ dễ hơn ở Việt Nam, và việc qua lại biên giới không có gì khó. Từ nhỏ anh và đám trẻ con chăn bò đã thuộc lòng các đường mòn qua biên giới rồi!

Bà con người Stiêng ở Campuchia dọc biên giới Việt Nam - Campuchia theo sông Đăk Quyt vẫn thường qua lại thăm viếng những người đồng tộc ở Việt Nam. Họ kết hợp mua sắm, trao đổi hàng hóa và nghỉ lại nhà họ hàng ở Bình Phước một vài hôm rồi mới trở về Campuchia. Các đồn biên phòng ở Bình Phước đã tạo điều kiện thuận lợi cho bà con Stiêng ở hai bên biên giới qua lại, và lưu trú trên đất Việt Nam. Trong dịp lễ hội mừng lúa mới vào tháng 11 - 12 hàng năm, bà con ở các "poh" Stiêng hai bên biên giới luân phiên tổ chức cúng lúa và hội lễ. Vào dịp này việc qua lại của bà con người Stiêng ở hai bên biên giới để thăm viếng, lễ hội trở nên đông đúc và vui vẻ hơn.

Cũng vào dịp lễ hội truyền thống hàng năm của bà con Khmer ở các tỉnh Tây Ninh, An Giang, Kiên Giang cũng là dịp để mọi người qua lại đường biên giới gặp gỡ, thăm hỏi nhau, cùng nhau vui tết như Chol Thnam Thmei, Ok Angbok. Vào dịp lễ hội Ok Angbok ở An Giang hàng năm có tổ chức đua bò ở tri Tôn, Tịnh Biên, đã có rất đông bà con người Khmer từ bên kia biên giới sang tham dự. ở Tây Ninh mấy năm trước, và cả gần đây, một

số phum sóc của người Khmer không có chùa, hoặc chưa xây lại chùa bị phá hủy trong chiến tranh đã kéo sang các ngôi chùa Khmer bên kia biên giới để làm lễ Chol Thnam Thmei, Dolta. Một số gia đình Khmer ở Tây Ninh dọc biên giới đã sang Campuchia rước các nhà sư về Việt Nam làm lễ cầu siêu cho gia đình dòng họ hoặc các lễ thức khác cần có sự hiện diện của sư sãi (Thực tế, những năm sau 1975, số lượng sư sãi Khmer ngày càng trở nên ít hơn. Có hiện tượng một số chùa Khmer ở Tây Ninh, Bình Phước (huyện Lộc Ninh) không có sư Khmer tu hành. Có chùa phải mời các nhà sư ở Trà Vinh, Sóc Trăng, hoặc từ Campuchia đến để hành lễ).

Qua hơn một năm đi về công tác dọc biên giới Việt Nam - Campuchia từ Bình Phước đến Kiên Giang, chúng tôi ghi lại một đôi điều vụn vặt trên đây. Cũng qua đó cho thấy mối quan hệ tộc người ở hai bên biên giới diễn ra khá sôi động, bà con mỗi dân tộc và các dân tộc ở hai bên đã có sự gắn bó mật thiết từ lâu đời. Đường biên giới quốc gia của hai nước Việt Nam - Campuchia không cản ngại nhiều đối với mối quan hệ tộc người giữa hai quốc gia. Ở góc độ quan hệ tộc người, chúng tôi cho rằng, hoàn toàn hiện thực và phát huy truyền thống đầy mạnh hơn nữa việc xây dựng một đường biên giới Việt Nam - Campuchia ổn định, hòa bình và hữu nghị giữa hai quốc gia và cộng đồng các dân tộc của hai quốc gia dọc hai bên đường biên giới./.